

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการศึกษา โดยได้ทำการศึกษาแบ่งออกได้ดังนี้

- 2.1 การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment SIA)
- 2.2 ทฤษฎีระบบปัญหาการพัฒนาชนบท (A System Theory of Rural Development Problems)
- 2.3 ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (A Theory of Self-reliance of Rural Communities)
- 2.4 ชุมชน (Community)
- 2.5 เครือข่ายประชาชน
- 2.6 การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

2.1 การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment : SIA)

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้เสนอไว้ในคู่มือแนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม (2539) ว่าการประเมินผลกระทบทางสังคมเป็นการศึกษาผลกระทบของโครงการที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน คนที่อาศัยในชุมชนและสังคมจะคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และคุณภาพชีวิตที่จะเกิดขึ้น พร้อมกับนำเสนอมาตรการในการลดผลกระทบทางสังคม เพื่อประกอบการพิจารณาทางเลือกโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่เพื่อให้เกิดประโยชน์ รวมถึงลดผลกระทบทางลบแก่ชุมชนและสังคมให้มากที่สุด

2.1.1 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบทางสังคม ผลกระทบทางสังคมรวมถึงปัจจัยหลายด้าน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อชีวิตคนในชุมชนและสังคมนั้นๆ

- 1) ประชากร การตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของคนและสิ่งแวดล้อมในชุมชน
- 2) ความเจริญเติบโตของชุมชน รายได้ อาชีพ ทรัพย์สิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติ บริการชุมชน สาธารณูปโภค บริการสาธารณสุขและการศึกษา
- 3) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

4) คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศาสนา ทัศนียภาพ ภูมิทัศน์

2.1.2 กรอบแนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม แนวทางการประเมินผลกระทบ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ควรอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

- 1) การให้นิยามอย่างกว้าง รวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการทุกแง่มุม อันมีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงต่อคุณภาพชีวิตของปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม
- 2) การแยกแยะผู้ได้รับผลกระทบออกเป็นกลุ่มต่างๆ เพื่อให้ทราบผู้ได้รับ ประโยชน์ ผู้เสียประโยชน์ และกลุ่มผู้ด้อยโอกาสที่อาจจะต้องรับผลกระทบรุนแรงกว่ากลุ่มอื่นๆ
- 3) การให้นิยามผลกระทบทางสังคมให้ครอบคลุมถึงประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งผู้รับ ผลกระทบจะต้องสูญเสียไป อันเนื่องมาจากโครงการและประโยชน์ในอนาคตที่ผู้รับผลกระทบจะ ต้องสูญเสียไปด้วย โดยเปรียบเทียบกับประโยชน์ที่ผู้รับผลกระทบจะได้รับจากโครงการ
- 4) การคำนึงถึงมิติต่างๆ ของผลกระทบ ทั้งผลกระทบทางบวกทางลบ, ผลกระทบ ในวงกว้างจำกัด, ผลกระทบเข้มข้นรุนแรงบางเบา, ผลกระทบต่อเนื่องเป็นระยะๆ, ผลกระทบถาวร ชั่วคราว และผลกระทบที่มีโอกาสเกิดสูงต่ำ
- 5) การคำนึงถึงผลกระทบทางสังคมที่มีได้มีมูลค่าเป็นตัวเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ และสุนทรียภาพ
- 6) การให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงการประเมินผลกระทบทางสังคมกับปัจจัย ต่างๆ ของโครงการ
- 7) การจัดกลุ่มตัวแปรผลกระทบทางสังคมเป็น 5 กลุ่มหลัก ได้แก่
 - กลุ่มตัวแปรประชาชนและการตั้งถิ่นฐาน
 - กลุ่มตัวแปรเศรษฐกิจ อาชีพ การผลิต
 - กลุ่มตัวแปรสุขภาพและการบริการชุมชน
 - กลุ่มตัวแปรศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ และสุนทรียภาพ
 - กลุ่มตัวแปรการมีส่วนร่วม

2.1.3 แนวทางสำหรับ SIA ในประเทศไทย

แนวทางการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมทางสังคม SIA ในประเทศไทย ควรเป็น แนวทางที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (ชุมชนสัมพันธ์) มากกว่าเน้นเทคนิค การทำ SIA แบบชุมชนสัมพันธ์นั้นมีจุดหมายสำคัญให้หลายๆ ฝ่ายได้มีโอกาสนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูล สำคัญ เพื่อขจัดความเข้าใจผิด ความไม่รู้ของฝ่ายต่างๆ ออกไปให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อ กลั่นกรองให้เหลือความแตกต่างเฉพาะในสาระและประเด็นสำคัญ กระบวนการจัดทำ SIA แบบนี้

จะมีลักษณะที่เน้นการสืบค้นข้อมูลและความคิดเห็นให้กว้างที่สุด เพื่อให้แน่ใจว่าจะไม่ละเลยประเด็นปัญหา (ผลกระทบ) สำคัญ โดยเฉพาะทางด้านสังคมภายใต้หลักการดังต่อไปนี้

- 1) ผู้ศึกษาเข้าหาชุมชนมากกว่าให้ชุมชนเข้าหาผู้ศึกษา
- 2) ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับผู้ได้รับผลกระทบทางลบจากโครงการ
- 3) ป้องกันปัญหามากกว่าจะเน้นการแก้ไขปัญหา
- 4) เปิดโอกาสให้มีการใช้ดุลยพินิจในด้านเทคนิคที่เหมาะสมกับพื้นที่
- 5) ใช้การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้นเป็นเครื่องมือในการปรับขอบเขต และ

จุดเน้นของการทำ SIA

การศึกษา SIA ในประเทศไทยผู้ศึกษาควรเข้าไปอยู่ในชุมชนที่จะศึกษา หากความสัมพันธ์สอดคล้องของโครงการต่างกับชุมชน ให้ความสำคัญและศึกษาผู้ที่ได้รับผลกระทบทางลบจากโครงการ แล้วนำเสนอแนวทางการป้องกันปัญหาที่เหมาะสมกับพื้นที่ภายใต้ขอบเขตของการคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้นของผู้ศึกษา

2.2 ทฤษฎีระบบปัญหาการพัฒนาชนบท (A System Theory of Rural Development Problems)

ในหนังสือทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์ ของ สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2542) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีระบบปัญหาการพัฒนาชนบท มีสาระโดยสังเขปว่า ปัญหาในการพัฒนาชนบทเกิดจากระบบสังคม 3 ระบบ คือ ระบบสังคมชนบท ระบบองค์การแบบราชการ และระบบสังคมนักพัฒนา ความสัมพันธ์ของระบบทั้งสามเมื่อประมวลปัญหาจากระบบต่างๆ และจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบเข้าด้วยกันแล้ว จะทำให้เห็นภาพรวมของปัญหาทั้งหมดในการพัฒนาสังคมหรือพัฒนาประเทศ

2.2.1 ปัญหาการพัฒนาชนบท เกิดจาก สังคมชนบท

สังคมชนบท (Rural Society) หมายถึง สังคมส่วนนอกเหนือจากสังคมเมือง (Urban Society) ทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบทต่างก็มีโครงสร้างสังคม (Social Structure) ที่ประกอบด้วย องค์การทางสังคม (Social Organizations) เช่น กลุ่มสังคม ครอบครัว ชุมชน และสถาบันสังคม (Social Institutions) เช่น ครอบครัวและเครือญาติ ศาสนา การเมือง การศึกษา ภาษาและการสื่อสาร เป็นต้น ทั้งสองส่วนของโครงสร้างสังคมรวมกันอยู่ในชีวิตจริง และสามารถแบ่งแยกออกได้เป็น หน่วยสังคม (Social Units) เช่น หน่วยสังคมด้านครอบครัว หน่วยสังคมด้านการเมือง หน่วยสังคมด้านอนามัยและสาธารณสุข เป็นต้น สังคมชนบทไทยประกอบด้วย หมู่บ้าน และตำบล เป็นหลัก

เนื่องจากการพัฒนาทั้งหมดที่เกิดขึ้นก็เพราะสังคมชนบทเป็นปัญหา ที่สำคัญสิ่งทีกล่าวถึงกันอยู่เสมอ คือ ปัญหาความยากจนของชาวบ้าน ปัญหาด้อยการศึกษา ขาดความรู้ที่จำเป็นในการ

ดำรงชีวิตที่ดี ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บและสุขภาพของชาวบ้าน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดวงจรแห่งความชั่วร้าย (Vicious Circle) สังคมชนบทจึงเป็นบ่อเกิดสำคัญในตัวของมันเองสำหรับการพัฒนาชนบท

2.2.2 ปัญหาการพัฒนาชนบทเกิดจากองค์กรแบบราชการ

องค์กรแบบราชการ (Bureaucracy) เป็นองค์กรสังคมที่มีขนาดใหญ่และโครงสร้างซับซ้อน มีลักษณะสำคัญบางประการ เช่น 1) มีเจ้าหน้าที่ประจำเต็มเวลา 2) มีอาณาเขตความรับผิดชอบ 3) มีโครงสร้างรูปเจดีย์ (Hierarchy) 4) มีความชำนาญเฉพาะด้าน 5) ใช้หลักกวดวิสัยกำกับ การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เป็นต้น ในทฤษฎีนี้หมายถึง ระบบราชการไทย อันมี กระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท

ตัวอย่างของปัญหาเหล่านี้คือ หลักเกณฑ์กวดวิสัยอันเคร่งครัดของระบบราชการระเบียบงบประมาณที่จะต้องมีการทำงาน ต้องมีช่วงจังหวะทำงานประมาณปีละครั้ง การประเมินผลงานของโครงการหรือของนักพัฒนาที่เน้นไปทางด้านพัฒนาวัตถุ ไม่เอื้อต่อการพัฒนาสังคม ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้น ตัวเจ้าหน้าที่ของระบบราชการ นอกเหนือจากนักพัฒนาที่ทำงานอยู่ในห้องที่ชนบท บางคนก็ขาดประสิทธิภาพ ไม่เข้าอุดมการณ์ และลักษณะของงานพัฒนาชนบททำให้เกิดปัญหาในการประสานงาน เป็นต้น

2.2.3 ปัญหาการพัฒนาชนบท เกิดจากระบบสังคมของนักพัฒนา

ระบบสังคมนักพัฒนา (Development Worker System) ในที่นี้หมายถึงตัวนักพัฒนาเอง พร้อมด้วยบุคคลแวดล้อม อาทิ ภรรยา (สามี) ลูก พ่อแม่คู่สมรส เพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียน เพื่อนบัณฑิตจากสถานศึกษาแห่งเดียวกัน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ย่อมมีอิทธิพลต่อนักพัฒนาโดยตรง เช่น คู่สมรสต้องการเงิน ต้องการการนับถือจากบุคคลรอบข้าง ลูกต้องการเกียรติยศ ต้องการไปศึกษาในเมือง หรือโดยอ้อมพ่อแม่ของนักพัฒนาหรือพ่อแม่คู่สมรสของนักพัฒนา ต้องการมีลูกที่มีเกียรติ มีอำนาจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดสภาพกดดันแก่นักพัฒนา ซึ่งนับได้ว่าเป็นปัญหาแก่นักพัฒนา ผู้ปฏิบัติงานในห้องที่ได้อีกประการหนึ่ง ตัวอย่างคือ อยากทำงานในที่ที่เจริญแทนที่จะทำงานในชนบทที่ห่างไกล ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากตัวนักพัฒนาเอง อีกส่วนหนึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากผู้แวดล้อมเขา ตั้งแต่คนใกล้ชิด บุตร คู่สมรส ที่กลัวความห่างไกลกับนักพัฒนา กลัวที่จะต้องอยู่ห่างไกลความเจริญหรือกลัวที่จะต้องแยกกันอยู่ ซึ่งก่อให้เกิดอิทธิพลต่อนักพัฒนา

2.2.4 ปัญหาการพัฒนาชนบทเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสาม

ตัวความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็เป็นที่มาของปัญหาการพัฒนาชนบท กล่าวคือ ปัญหาการพัฒนาชนบทอาจเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมชนบทและระบบนักสังคมพัฒนา แม้ว่าในทางปฏิบัติจะอยู่ใกล้ชิดกัน ปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะสืบเนื่องมาจากความไม่เข้าใจกัน

เป็นอย่างดี เนื่องจากความแตกต่างในหลายด้าน เช่น ระดับการศึกษาและประสบการณ์ชีวิต ถิ่นที่อยู่เดิม (นักพัฒนาเป็นชาวเมืองหรืออยู่ถิ่นที่เจริญกว่ามาก่อน) ชนชั้นทางสังคม เป็นต้น

ปัญหาจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบนักพัฒนากับระบบราชการ ส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากนโยบาย ระเบียบราชการทั่วไปของระบบราชการทั่วไป และนักพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงาน ใกล้ชิดประชาชน ตัวแทนของระบบราชการนอกจากจะเป็นนโยบายและระเบียบราชการทั่วไปแล้วยังเป็นข้าราชการระดับสูงคนชั้นสูง คนเมืองหรืออยู่ในเมืองมานาน การศึกษาสูง ไม่เข้าใจลักษณะงาน และอุดมการณ์ของงานพัฒนาชนบท ซึ่งเป็นงานเฉพาะและเป็นงานใหม่ การติดต่อระหว่างกันจึงมีปัญหาหลายอย่าง เช่น เรื่องการประสานงาน ความไม่สะดวกในการติดต่อ ความไม่เข้าใจระหว่างกัน เน้นให้นักพัฒนามุ่งแต่การพัฒนาวัตถุ เน้นงานกระดาษ นักพัฒนาที่ตั้งใจทำงานแต่ไม่ค่อยได้ติดต่อกับผู้ใหญ่ ไม่ได้เข้ามอกออกในกับเจ้าหน้าที่ส่วนกลางก็จะไม่ค่อยเจริญก้าวหน้า เป็นต้น

สุดท้าย ปัญหาการพัฒนาชนบทอันเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างระบบราชการและระบบสังคมชนบท ส่วนใหญ่เกิดจากความห่างไกลทั้งทางกายภาพและทางสังคม ทั้งสองจึงขาดความเข้าใจกันอย่างแท้จริง ชาวชนบทมีแนวโน้มที่จะถูกรอบงำด้วยอิทธิพลของระบบราชการ และอิทธิพลของสังคมเมืองที่ระบบราชการพาเข้าสู่ชนบท ผลอย่างหนึ่งคือ ชาวชนบทมักทอดทิ้งความช่วยเหลือจากทางราชการ ไม่พยายามที่จะช่วยตนเอง เจ้าหน้าที่ระดับสูงของระบบราชการทั่วไปก็มักไม่เข้าใจสังคมชนบทและงานพัฒนาชนบท จึงมุ่งแต่พัฒนาวัตถุ ส่งผลให้ไม่เกิดการพัฒนาคน อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชนบท เป็นต้น

2.3 ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท (A Theory of Self-reliance of Rural Communities)

ในหนังสือทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์ ของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทว่า การพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) ในทฤษฎีนี้หมายถึง ความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตัวเองได้มีได้ทั้งระดับปัจเจกชน (Individual) และชุมชน คำว่าปัจเจกชนพึ่งตนเองก็หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ ได้เอง หรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตน ชุมชน (Community) หมายถึง กลุ่มคนที่มีกิจกรรมทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร การพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถดังกล่าวข้างต้น ชุมชนที่ใช้ทฤษฎีนี้เป็นชุมชนในชนบท อันเป็นชุมชนที่มีประชากรไม่หนาแน่น โครงสร้างสังคมไม่ซับซ้อน ประชาชนมักเป็นผู้นิยมความซื่อสัตย์

เครื่องครัดประเพณี และไม่ค่อยเข้าใจบทบาทของผู้อื่นนอกจากพวกตนมากนัก ภาวะการพึ่งตนเอง ได้มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) เลื่อนสูงขึ้นหรือต่ำลงได้ในขณะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เทียบได้กับความสมดุลเคลื่อนที่ (Moving - equilibrium) นั่นเอง ลักษณะของภาวะการพึ่งพาตนเอง สามารถแบ่งได้ดังนี้

2.3.1 การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance)

ในทฤษฎีนี้ หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้ เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การรู้จักวางโครงการ รู้จักจัดการ รู้จักการ สร้างมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพและการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอในการใช้งาน เทคโนโลยีในความหมายนี้รวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่ เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom) ด้วย

กล่าวคือ การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยีจะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือบางครั้งอาจรวมถึงการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขายหรือแม้แต่การประกอบอาชีพด้านการบริการ ซ่อมแซมเครื่องจักร เครื่องมือ เทคโนโลยีก็จะช่วยได้ และยังสามารถช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชนทำให้ได้ข่าวสารที่ดี ทันต่อเหตุการณ์ รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีทางสังคม เช่น การเป็นผู้นำชุมชนที่ดี การรู้จักวางโครงการ การบริหารโครงการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

2.3.2 การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance)

ในทฤษฎีนี้หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ (ทำมาหากินเลี้ยงชีพ) ที่มีความ มั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอกควร หรือหากมองในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทาน จุดสมดุล ก็จะต้องสูงพอสมควรถึงขั้นสมบูรณ์พูนสุขดังกล่าว

กล่าวคือ การพึ่งตนเองของชุมชนชนบทต้องการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจะหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้ พอเพียงสามารถซื้ออาหาร หรือปัจจัยสี่ และอย่างอื่นได้ และยังสามารถหมายถึง การที่ชุมชนจะ สามารถซื้อสิ่งของยาแก้ป่วยไข้ ไปหาหมอรักษาไข้ หาเครื่องกีฬามาเล่น ทำให้สุขภาพแข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษามาช่วยตนเองและลูกหลานในการศึกษาเล่าเรียน ทำให้ฉลาดเฉลียว หรือแม้แต่ การช่วยด้านการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.3.3 การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance)

ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ในชุมชน หรือสามารถ ใช้งานได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียคุณธรรมชาตินัก ตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า สัตว์บก และสัตว์น้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่าและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมนุษย์

หากชุมชนปราศจากการช่วยเหลือจากธรรมชาติ ขาดน้ำ ขาดดินที่ดี หรือขาดพืชพันธุ์ไม้ แร่ธาตุสำคัญ ปลูกพืชพันธุ์เศรษฐกิจไม่ขึ้น ไม่งอกงาม ชื่อขายของธรรมชาติไม่ได้ตามสมควรแล้ว ซึ่งบางหมู่บ้านในจังหวัดต่างๆ ของไทย ไม่สามารถพึ่งตนเองได้เนื่องจากเหตุผลนี้เป็นจำนวนไม่น้อย จากรายงานการวิจัยนี้เช่นเดียวกัน การมีธรรมชาติบางอย่าง เช่น ดิน น้ำ สมบูรณ์เพียงด้านเดียว ก็อาจไม่ช่วยให้ชุมชนชนบทพึ่งตนเองได้เหมือนกัน

2.3.4 การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self - reliance)

ในทฤษฎีนี้หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิลเลศตัมหาไม่ให้โลก โจรธ หลง หรืออยากได้ อยากดี จนเกินความสามารถของตน

เมื่อคนที่พึ่งตนเองได้ทางจิตใจเป็นคนเข้มแข็ง ปลงใจและปักใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเองได้ และยังเป็นคนที่รู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป ไม่มีความอยากจนจนเกินไป หากมีบุคคลประเภทนี้ยิ่งมากขึ้นเพียงใด ย่อมยิ่งจะช่วยให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มากขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้นอกจากชุมชนแต่ละชุมชนจะประกอบด้วยบุคคลเหล่านี้แล้ว การที่บุคคลพึ่งตนเองได้ทางจิตใจยังจะเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่นด้วย

2.3.5 การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Socio - cultural Self - reliance)

ในทฤษฎีนี้หมายถึง ภาวะการณ์ที่กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของตนไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกลุ่มคนของตนเองหรืออาจขอความร่วมมือช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ต้องมีขนาดใหญ่พอสมควร เช่น ขนาดหมู่บ้านใหญ่ หรือตำบลในปัจจุบันของไทยเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ ความสามารถสูงระดับหนึ่ง ติดต่อกันด้วยดีและสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยย่อมนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาและการมีผู้นำที่ดีดังกล่าว

หมายความว่าภาวะการเป็นปึกแผ่นทางสังคม อันสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง เช่น การศึกษา การสื่อสารระหว่างกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ระหว่างกัน รวมทั้งอาจสืบเนื่องมาจากการพึ่งตนเองด้านอื่นที่กล่าวมาแล้ว และการมีผู้นำที่เข้มแข็งย่อมจะทำให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้ เพราะการพึ่งตนเองได้ทางสังคมช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินการใดๆ ให้บรรลุเป้าหมายได้ด้วยตนเองหรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้ การพึ่งตนเองได้ทางสังคม เป็นเสมือนจุดสุดยอดของการพึ่งตนเองด้านต่างๆ ของชุมชน เพราะใน

แง่หนึ่งของการพึ่งตนเองทางสังคมอาจมองว่า เป็นการรวมการพึ่งตนเองได้ทางต่างๆ ทั้งหมด ที่กล่าวมาก่อนหน้าการพึ่งตนเองทางสังคมนั่นเอง

2.4 ชุมชน (Community)

ในหนังสือเครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ของ กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ว่าหมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ภายในอาณาเขตบริเวณเดียวกันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน มีฐานะหรืออาชีพที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน (Homogeneous) มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกันมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้ที่อาศัยอยู่ใน “ชุมชน” มีความรู้สึกว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย เช่น ชุมชนหรือหมู่บ้านในชนบท เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากความหมายนี้จะมองได้ว่าการเป็น “ชุมชน” ไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพ (ต้องอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน) หรือขึ้นอยู่กับ “ตัวคน” เท่านั้น แต่ปัจจัยที่ค่อนข้างจะชี้ขาดความเป็นชุมชนก็คือ “ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อกันในชุมชนนั้น” เพราะฉะนั้นเวลาที่เรากล่าวว่า “ชุมชนแตกสลาย” นั้น เราได้หมายความว่า “ไม่มีตัวชาวบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแล้ว” หากแต่ว่า “พวกเขาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอย่างปราศจากความสัมพันธ์กันและกัน” หรือที่ภาษาชาวบ้านแสดงออกว่า “ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างไม่รู้ความเป็นไปของกันและกัน”

ฉะนั้นหากกล่าวโดยสรุป “ความเป็นชุมชน” จะพิจารณาได้จากการที่คนในชุมชนควรจะมีความสัมพันธ์แบบประสานสอดคล้องกลมกลืนกัน คือความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Unity) ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติจนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน (Supra - village)

2.5 เครือข่ายประชาชน

ความหมายของ “เครือข่าย” หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายๆ องค์กร ที่ต่างมีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลกลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อได้

ที่กล่าวมาเป็นความหมายแบบรวมๆ ของการประสานงานที่เรียกว่า “เครือข่าย” โดยทั่วไป แต่ในรายละเอียดแล้วทั้งรูปแบบและเนื้อหาของการสร้างเครือข่ายยังมีส่วนปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปอีกมาก อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เพื่อจะมองเห็นรูปแบบการสร้างเครือข่ายให้ชัดเจน โดยอาจจะ

เปรียบเทียบว่า “เครือข่ายแตกต่างไปจากกลุ่มหรือองค์กรอย่างไรบ้าง”

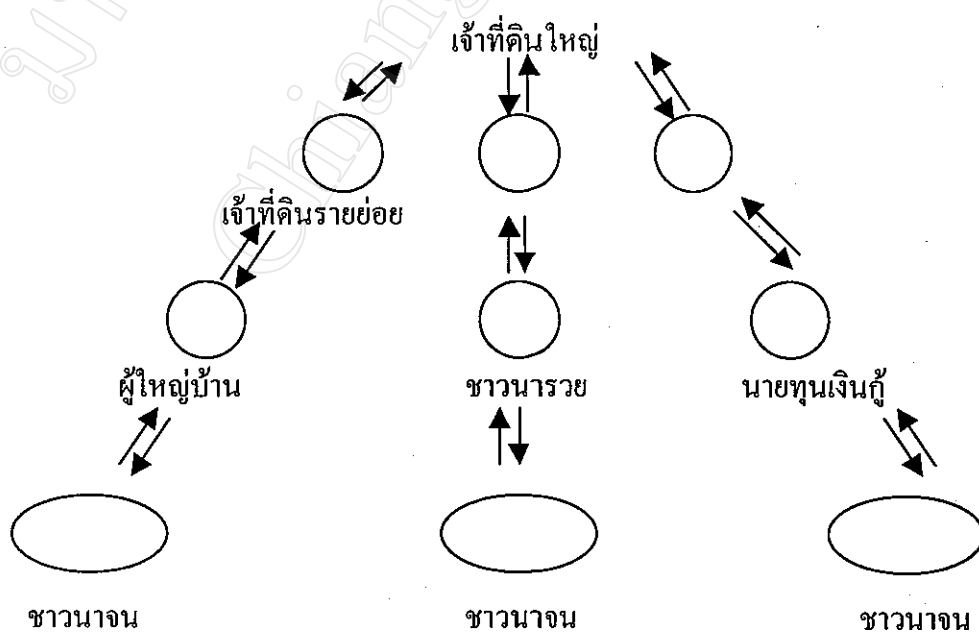
คำตอบก็คือ ในขณะที่การสังกัดกลุ่มหรือองค์กรเดียวกันนั้นบุคคลทุกคนในกลุ่มนั้นจะต้องเข้าร่วมในทุกอย่างพร้อมกันหมด อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน รับผิดชอบในทรัพย์สินร่วมกัน ในช่วงระยะเวลายาวนานตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกอยู่ ฯลฯ แต่ทว่าการเข้าร่วมกันเป็นเครือข่าวนั้น แม้จะมีบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายเฉพาะหน้าร่วมกัน มีผลประโยชน์เฉพาะหน้าร่วมกัน หรือมีกฎเกณฑ์บางอย่างร่วมกัน ฯลฯ แต่การเข้าร่วมนั้นก็เพียงบางส่วนเท่านั้น หรือเป็นการเข้าร่วมเพียงชั่วคราวเท่านั้น โดยที่แต่ละกลุ่มยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองเอาไว้ได้

สำหรับความหมายนาคความหมายของการสร้างเครือข่าวนั้น อาจจะแสดงออกในหลายรูปแบบ เช่น เครือข่ายแบบแนวตั้งและเครือข่ายแบบแนวนอน

1) เครือข่ายแบบแนวตั้ง (ดังตัวอย่างในภาพที่ 1) โดยที่สถานภาพและฐานะของคนในแต่ละลำดับชั้นจะเรียงจากสูงไปหาต่ำ ฝ่ายผู้ที่อยู่ในลำดับสูงจะมีฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์ และผู้อยู่ข้างล่างก็มีฐานะเป็นผู้ได้อุปถัมภ์ และเมื่อผู้อุปถัมภ์ต้องการความร่วมมือบางอย่างจากผู้ได้อุปถัมภ์ก็สามารถจะระดมได้จากลูกข่ายของตน ส่วนผู้ที่อยู่ข้างล่างก็สามารถจะขอทรัพย์สินเงินทองหรือบริการบางอย่างเมื่อตนขาดแคลนได้ การแลกเปลี่ยนระหว่างชั้นนี้มีลักษณะไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน

สำหรับตัวอย่างเครือข่ายแบบแนวตั้งนั้นอาจจะได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐบาลกับชาวบ้าน องค์กรพัฒนากับชาวบ้าน หรือนายจ้างกับลูกจ้าง

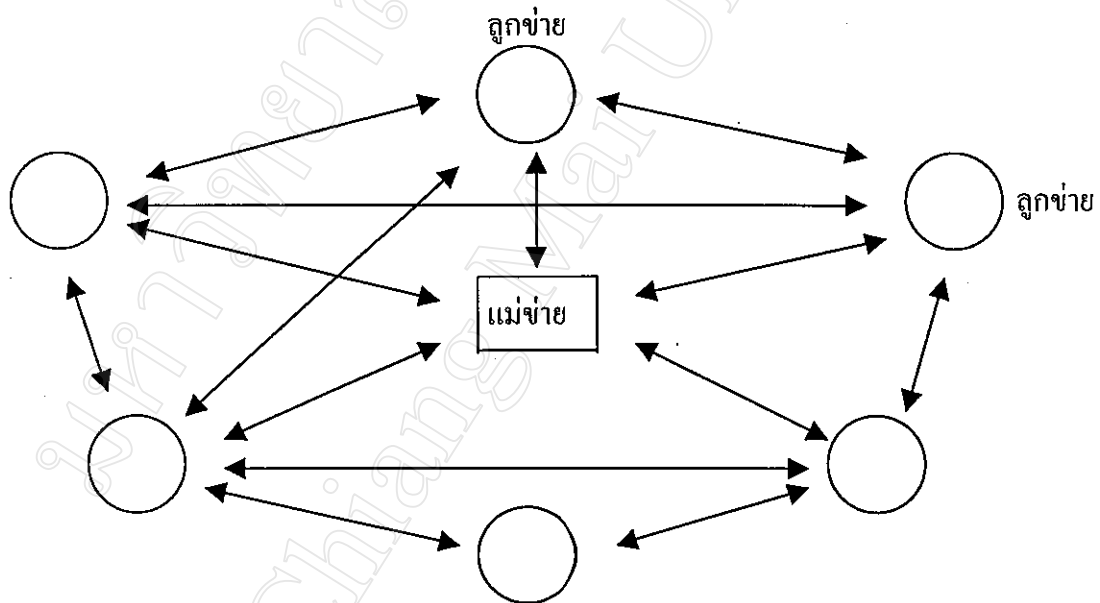
ภาพที่ 1 : เครือข่ายแบบแนวตั้ง

2) เครือข่ายแบบแนวนอน (ดังตัวอย่างในภาพที่ 2) โดยที่ฐานะและสถานภาพของคนในทุกกลุ่มที่เข้ามาเป็นเครือข่ายกันนั้นมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน การแลกเปลี่ยนทรัพย์สินหรือบริการต่างๆ มีลักษณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย เครือข่ายแบบแนวนอนนี้อาจจะเป็นการติดต่อกันเองระหว่างกลุ่มสองกลุ่มในกรณีที่ไม่ซับซ้อนนัก โดยไม่ต้องมีตัวกลาง (เช่น การติดต่อกันระหว่างบ้านพี่กับบ้านน้อง) หรือในกรณีที่มีความซับซ้อนมากขึ้น มีหลายกลุ่มมากขึ้น ก็อาจจะมีแม่ข่ายเป็นตัวประสานงาน แต่สถานภาพของแม่ข่ายก็เสมอภาคเท่าเทียมกันกับคนอื่นๆ

ตัวอย่างเครือข่ายแบบแนวนอนก็เช่นความสัมพันธ์ระหว่างตัวชาวบ้านเองกับครอบครัว ชาวบ้านกับกลุ่มเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ฯลฯ (แต่ในสถานการณ์ที่เป็นจริงกลุ่มที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจจะจัดเครือข่ายในลักษณะใดก็ได้)

ภาพที่ 2 : เครือข่ายแบบแนวนอน

นอกเหนือจากความแตกต่างในเชิงระดับแล้วคำว่า “เครือข่าย” ยังมีความหมายแตกต่างในแง่เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการสร้างเครือข่ายนั้น ตามตัวอย่างประกอบดังนี้

ตัวอย่างแรกแสดงให้เห็นถึงความคาดหวังของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรที่จะมาประสานงานกันเพื่อสร้างเครือข่ายว่า ได้พิจารณาศักยภาพของเครือข่ายเอาไว้ในระดับใด เช่น

1) พิจารณาว่าเครือข่ายเป็นเทคนิคหรือเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่ง ในการระดมทรัพยากรจากส่วนอื่นๆ ของเครือข่ายมาเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การสร้างเครือข่ายในลักษณะนี้ มักจะเป็นการคาดหวังที่จะแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มเป็นหลัก และพร้อมที่จะสลาย

ข้างงานอื่นๆ เมื่อถึงเวลาวิกฤต (เนื่องจากเครือข่ายมีฐานะเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งในการทำงาน จึงพร้อมที่จะสละทิ้งหากหมดประโยชน์)

2) พิจารณาว่า การสร้างเครือข่ายต้องเป็นวัตถุประสงค์หนึ่งของกลุ่มหรือองค์กรของตน เนื่องจากตระหนักถึงขีดจำกัดความสามารถของกลุ่มของตนเองในการแก้ไขปัญหาหนึ่งๆ โดยตามลำพัง ในแง่นี้นอกจากกลุ่มจะต้องพยายามรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเอาไว้แล้วยังต้องพยายามรักษาเครือข่ายเอาไว้ด้วย เพราะเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นของกลุ่ม การสร้างเครือข่ายในลักษณะนี้จะพบมากในวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่หมู่บ้านต่างๆ ต้องติดต่อกันประสานงานกันเพื่อแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือกันในยามวิกฤต หรือพบได้มากในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ๆ ที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากส่วนต่างๆ ในการรณรงค์ประเด็นต่างๆ ในสังคม

3) พิจารณาว่าการสร้างเครือข่ายจะเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างฐานพลังสำหรับการแก้ปัญหาร่วมกันทั้งในยามปรกติและยามที่เกิดวิกฤตการณ์ ความแตกต่างระหว่างความหมายที่ 3 กับความหมายที่ 2 ก็คือ การที่กลุ่มแต่ละกลุ่มจะเห็นความสำคัญของกลุ่มตัวเองและกลุ่มอื่นๆ ที่เป็นเครือข่าย สำหรับในความหมายที่ 3 นี้ จะให้ความสำคัญของแต่ละกลุ่มของตนและเครือข่ายในลักษณะที่เท่าเทียมกัน ในบางครั้งสามารถจะเสียผลประโยชน์ของกลุ่มตัวเองเพื่อพัฒนากลุ่มอื่นๆ ในเครือข่ายให้ก้าวหน้าขึ้นมาทัดเทียมกัน เนื่องจากในความหมายที่ 3 นี้ทุกกลุ่มที่มาร่วมเป็นเครือข่ายจะตระหนักว่า “พลังจากการร่วมมือกันนั้นมีความแข็งแกร่งกว่าพลังจากกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม” ในลักษณะนี้บรรดาเครือข่ายจึงไม่เพียงแต่จะใช้ประโยชน์จากเครือข่ายเท่านั้น แต่จะพยายามพัฒนาศักยภาพของกลุ่มทุกกลุ่มที่อยู่ในเครือข่าย พร้อมกับพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

การจัดลำดับความหมายของเครือข่ายที่กล่าวมาทั้ง 3 ประการนั้น มิได้ทำในลักษณะเด็ดขาดตายตัว และขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นนั้น ก็สามารถแปรเปลี่ยนกลับไปกลับมาได้อยู่เสมอตามความเข้าใจและการรับรู้ของกลุ่มที่เป็นสมาชิกของแต่ละเครือข่าย

ในภาคปฏิบัตินั้น เราจะมองเห็นลักษณะการจัดเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ ในหลายรูปแบบ เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน โดยใช้เกณฑ์ต่างๆ กัน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นประสบการณ์อันหลากหลายของการสร้างเครือข่ายที่มีลักษณะยืดหยุ่นได้มาก ตัวอย่างการสร้างเครือข่ายที่เกิดขึ้นในแวดวงนักพัฒนา เช่น

1) เอาลักษณะพิเศษของกิจกรรมมาจัดเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายของกลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มสมุนไพร กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มธนาคารควาย กลุ่มธนาคารปุย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ

2) การจัดตั้งเครือข่ายขององค์กรระหว่างชุมชน เช่น หมู่บ้านในละแวกเดียวกัน 5 – 10 หมู่บ้านมาจัดตั้งรวมกันเป็นเขต เพื่อสร้างความสัมพันธ์แบบพี่น้องช่วยเหลือกัน

3) การจัดตั้งกลุ่มทุกประเภทมารวมพลังกันเพื่อผลักดันเคลื่อนไหวประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่น เครือข่ายของทุกกลุ่ม ทุกหมู่บ้านทั้งในระดับชาวบ้าน ระดับกลุ่มสนับสนุน กลุ่มข้าราชการท้องถิ่น กลุ่ม สส. มารวมตัวกันในประเด็นของการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน เป็นต้น สำหรับรูปแบบอันหลากหลายของการจัดการจัดตั้งเครือข่ายดังกล่าวนี้ย่อมขึ้นอยู่กับว่า ในการจัดตั้งเครือข่ายจะนำอะไรมารวมกันเป็นเครือข่าย เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากร ตัวบุคคล ความศรัทธา ความสามัคคี และที่สำคัญที่สุดคือ เป้าหมายของการจัดตั้งเครือข่าย

2.6 การพัฒนาอย่างยั่งยืน(Sustainable Development)

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์เริ่มมีความตระหนักมากขึ้นว่าความเจริญก้าวหน้าและความเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้ก่อผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมของโลก ไม่ว่าจะเป็นปัญหา น้ำเน่าเสีย ขยะ อากาศเป็นพิษ หรือชั้นโอโซนในบรรยากาศถูกทำลาย ความตระหนักในปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่ความตื่นตัวในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในปี ค.ศ. 1980 International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources ได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อ World Conservation Strategy ซึ่งได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นครั้งแรก ต่อมาในปี ค.ศ. 1987 World Commission on Environment and Development ได้จัดพิมพ์รายงานชื่อ Our Common Future ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและได้ให้ความสำคัญว่า เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษยชาติ แม้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ แต่การที่ได้รับความสนใจจากหลายฝ่ายทำให้มีการเพิ่มเติมและขยายแนวความคิดนี้อยู่เสมอ

ใน Our Common Future ได้กล่าวว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ “การพัฒนาที่สนองความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้ประชาชนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องลดความสามารถในการสนองความต้องการของพวกเขา” (WCED,1987. อ้างใน โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษยกับสิ่งแวดล้อม ภาคเหนือ : 2541)

นอกจากนี้ Rees (1989) ได้กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1) การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งบรรลุวัตถุประสงค์เชิงนิเวศวิทยา สังคม และเศรษฐกิจ ไปพร้อมๆ กัน

2) การพัฒนาอย่างยั่งยืนอาจกำหนดขีดจำกัดทางนิเวศวิทยา เพื่อจำกัดการบริโภคทางวัตถุ ในขณะที่เดียวกันก็ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพของชุมชนและบุคคล

3) จำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของทางราชการ แต่ก็ต้องอาศัยความเป็นผู้นำและความร่วมมือของภาคเอกชนด้วย

4) จำเป็นต้องมีการประสานงานและบูรณาการเชิงนโยบายในทุกส่วนและระหว่างหน่วยงานทางกฎหมายทั้งหลาย

5) การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยกระบวนการการศึกษา การวางแผน และการเมืองที่เปิดกว้างให้ทุกคนรับรู้และมีความเสมอภาค (Rees, 1989. อ้างในโครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาคเหนือ : 2541)

ตารางที่ 2 : องค์ประกอบการพัฒนาอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบ	ข้อความบ่งชี้
1. การกำหนดขีดจำกัดและมาตรฐานนิเวศวิทยาสมเหตุผล	“จำเป็นต้องมีการส่งเสริมค่านิยมที่สนับสนุนให้มีการบริโภคอย่างคำนึงถึงขีดจำกัดเชิงนิเวศวิทยาและการสนองของทุกคนอย่างสมเหตุสมผล”
2. การกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการจัดสรรทรัพยากรใหม่	“ความสำเร็จของการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับการคำนึงถึงศักยภาพสูงสุดในยังไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้ การพัฒนาอย่างยั่งยืนก็จำเป็นต้องพึ่งพาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วย”
3. การควบคุมจำนวนประชากร	“แม้ว่าประเด็นสำคัญจะไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดของประชากรแต่ยังรวมถึงการกระจายทรัพยากรด้วย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาอย่างยั่งยืน จะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่อความเจริญเติบโตด้านประชากรมีความสอดคล้อง กับศักยภาพของระบบนิเวศวิทยาที่กำลังเปลี่ยนแปลง”
4. การอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นฐาน	“การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องไม่ก่ออันตรายแก่ระบบธรรมชาติซึ่งจำเป็นต่อสิ่งมีชีวิตบนโลก บรรยากาศ น้ำ ดิน และสิ่งมีชีวิตต่างๆ”

องค์ประกอบ	ข้อความบ่งชี้
5. การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอย่างเสมอภาคและมีความพยายามในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น	“ความเจริญเติบโตมิได้มีขีดเพดานสูงสุดด้านจำนวนประชากรหรือการใช้ทรัพยากร ซึ่งหากเกินขีดนี้แล้วนำไปสู่ความหายนะทางนิเวศวิทยาแต่ขีดเพดานสูงสุดนี้มีอยู่อย่างแน่นอน แต่ก่อนจะถึงขีดสูงสุดนี้ทุกฝ่าย ควรจะสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอย่างเสมอภาคและเพิ่มความพยายามในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อลดแรงกดดันนี้”
6. ขีดความสามารถในการรองรับและผลลัพธ์แบบยั่งยืน	“โดยส่วนใหญ่ทรัพยากรที่เกิดใหม่ทดแทนได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวิทยาที่มีความซับซ้อน และเชื่อมโยงถึงกันและผลลัพธ์อย่างยั่งยืนที่จะเกิดขึ้นสูงสุด จะต้องกำหนดโดยคำนึงถึงผลกระทบของการใช้ประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัวทั่วทั้งระบบ”
7. การธำรงรักษาทรัพยากร	“การพัฒนาอย่างยั่งยืนของทรัพยากรที่ไม่อาจเกิดใหม่ทดแทนได้จะต้องทำหลายทางเลือกในอนาคตให้น้อยที่สุด”
8. ความหลากหลายทางชีวภาพ	“การพัฒนาอย่างยั่งยืนกำหนดให้มีการอนุรักษ์สายพันธุ์ของพืชและสัตว์”
9. ส่งผลกระทบต่อทางลบให้เหลือน้อยที่สุด	“การพัฒนาอย่างยั่งยืนกำหนดว่าผลกระทบทางลบที่มีต่อคุณภาพของอากาศ น้ำ และองค์ประกอบอื่นๆทางธรรมชาติจะต้องมีน้อยที่สุด เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาเอาไว้”
10. การควบคุมโดยชุมชน	“ชุมชนจะต้องมีอำนาจควบคุมการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาใดๆ ที่จะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาของท้องถิ่น”
11. กรอบความคิดเชิงนโยบายระดับชาติและนานาชาติ	“โลกชีวภาพ(Biosphere) คือ บ้านของมวลมนุษยชาติ มีการจัดการร่วมกันเกี่ยวกับโลกชีวภาพ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความมั่นคงทางการเมืองของทั่วโลก”

องค์ประกอบ	ข้อความบ่งชี้
12. ความอยู่รอดทางเศรษฐกิจ	“ชุมชนจะต้องพัฒนาสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยอมรับว่านโยบายของรัฐบาล อาจจำกัดขอบเขตของการเจริญเติบโตด้านวัตถุ”
13. คุณภาพเชิงสิ่งแวดล้อม	“นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมขององค์การต่างๆ คือ ส่วนที่ต้องขยายเพิ่มเติมลงไปในงานจัดการคุณภาพ ทั้งทั้งระบบ”
14. การตรวจสอบเชิงสิ่งแวดล้อม	“ระบบการตรวจสอบเชิงสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ คือหัวใจสำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี”

ที่มา : โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ, 2541

โดยรวม การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของหลักการที่เราเรียกว่า “ความยุติธรรมระหว่างชน 2 รุ่น” (Intergenerational Equity) นั่นคือ คนรุ่นปัจจุบันจะต้องไม่ทำลาย โอกาสของคนรุ่นอนาคต ในการสนองความต้องการของพวกเขา และในการที่พวกเขาจะมีชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ดี อย่างไรก็ตาม ภายใต้หลักการนี้มีการตีความที่แตกต่างกันซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท (Batic 1989)

- คำนิยามที่เน้นเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบมีขีดจำกัด
- คำนิยามที่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นักทฤษฎีบางกลุ่มเน้นว่าการแสวงหาความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ (การขยายตัวของรายได้ประชาชาติ) เราจำเป็นจะต้องคำนึงถึงขีดจำกัดทางสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดนี้เราอาจสร้างความยั่งยืนได้โดยดำเนินการ 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกสังคมจะต้องตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการนำหลักการของนิเวศวิทยาและจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อเอามาใช้ในการสร้าง “กฎเกณฑ์” บางอย่างในการวางแผนนโยบายการพัฒนา ขั้นตอนที่ 2 ภายใต้กฎเกณฑ์นี้จะมีการแสวงหาหนทางเพื่อให้ได้ประโยชน์มากที่สุดทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนในที่นี้จึงหมายถึง การให้เศรษฐกิจขยายตัวต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แต่จะมีการรักษากฎเกณฑ์บางอย่างเพื่อแก้ปัญหามลภาวะ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตัวอย่างกฎเกณฑ์คือ หลักการ “ผู้สร้างมลภาวะต้องเป็นผู้จ่าย” (Polluter Pays-Principle)

นักทฤษฎีอีกกลุ่มคิดว่าวิธีการแบบนี้ยังไม่สามารถสร้างความยั่งยืนได้ เพราะยังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความทรุดโทรมของธรรมชาติก็ยังมีมากขึ้น การพัฒนาแบบยั่งยืนน่าจะหมายถึง

การอนุรักษ์หรือการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ธรรมชาติไม่ได้มีไว้เพื่อมนุษย์ได้นำไปใช้
อย่างฟุ่มเฟือย สิ่งที่ต้องทำคือ ไม่ใช่เร่งความเจริญหากแต่ต้องชลออัตราการขยายตัวและใช้
ทรัพยากรธรรมชาติให้น้อยลง แนวคิดนี้ต้องการเน้นหลักการ “ความพอดี” และการสนองความ
ต้องการขั้นพื้นฐานเท่าที่จำเป็น พร้อมๆ กับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University